

Der: F. Saylan . Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim kitabı içinde 2012: 185-210 Dipnot yay. Ankara

KADINLARIN GÜÇLENDİRİLMESİNDE EĞİTİMİN ROLÜ*

Nelly P. Stromquist

Eğitim genellikle güçlendirmenin tek anahtarı olarak görülmektedir. Bu bölüm eğitim perspektifinden güçlendirme kavramının örgün eğitimdeki öğrencilere ve okul dışı eğitim programlarındaki yetişkin nüfusa nasıl uygulandığını göstermektedir. Mevcut literatürün önemli bir kısmını oluşturan Asya ve Latin Amerika ülkeleri gibi dünyanın çeşitli yerlerindeki güçlendirici girişimlere ilişkin sadece konferans tebliğleri ve kurumsal raporlar elde edilebilmektedir. Eğitim alanında güçlendirme kavramının uygulanmasını araştırırken, hedeflenen amaçlar, aldığı biçimler ve kullanılan öğretim yöntemleri dikkate alınmalıdır. Bu bölüm güçlendirici eğitsel çalışmaların değişik örneklerini de sunacaktır.

Güçlendirme Kavramını Gözden Geçirmek

Güçlendirme kavramının günümüz kadın hareketi içinde özel bir anlamı vardır. Bu kavramın kökeni belirsiz olmakla birlikte, Batıdan çok Asya'dan çıktığına dair en önemli kanıt, Gita Sen ve Karen Grown tarafından yayınlanan *Gelişme, Kriz ve Alternatifler (Development, Crisis and Alternatives)* adlı kitabın, 1985'te Nairobi'deki Üçüncü Dünya Kadınları Konferansında geniş ölçüde dağıtılmış olmasıdır. ABD'li feminist hareketin yaklaşık kırk yıldır kadınların durumunu iyileştirmek için yürüttüğü mücadelenin fikir ve eylemlerine göz atıldığında, bu kavramın izine rastlanmamaktadır. Yaygın kanının aksine, güçlendirme kavramı aslında Freire ile ortaya çıkmamıştır. Onun bilinçlenmeyle ilgili düşüncesi güçlendirme nosyonuna tamamen uymaktadır, ancak bilinçlenme (ya da sosyo-politik çevrenin derinden farkındalığı) güçlendirici beceri ve duyguların gelişiminin sadece gerçek habercisidir. Gerçekte 'güçlendirme' kelimesi hala İspanyolca'ya çevrilmemiştir, bazıları *potenciamiento*, diğerleri *poderio* olarak kullanmakta, yenilikçiler ise *empoderamiento*'yu tercih etmektedir.

Bu kavram bir zamanlar, ortaklaşa çalışmayı da içeren bütün işbirliğine dayalı öğrenme tarzları için kullanılmaktaydı. Sözgelimi, eğitim literatürüne bakan birisi bunun kanıtlarını --

-----

“Education as a means for empowering women,” Rethinking Empowerment: Gender and Development in a Global/Local World. Ed. Jane L. Parpart, Shirin M. Rai, Katleen Staudt. Routledge, London: 2002. Çeviren: Fevziye Sayılan

bulabilir: sınıflara katılmak, hikaye anlatmak ve annelik ‘güçlendirici’ deneyimler olarak kabul ediliyordu. Güçlendirmenin birçok tanımı olmasına rağmen, ben birkaç yıl önce önerdiğim tanımı tercih ediyorum (Stromquist, 1995). Güçlendirme dört boyuttan oluşmaktadır, her birisi eşit ölçüde önemlidir, ama hiçbirisi kadınların kendi adlarına hareket etmelerine olanak tanıyacak kadar tek başına yeterli değildir. Bunlar, bilişsel (kişinin kendi gerçekliğinin eleştirel anlayışı), *psikolojik* (özsaygı duygusu), *politik* (güç eşitsizliklerinin farkındalığı ve örgütlenme ile harekete geçme kabiliyeti) ve *ekonomik* (bağımsız gelir oluşturma kapasitesi) boyutlardır (Stromquist 1995).

Eğitimsel düzenlemeler bu dört boyutu geliştirme potansiyeline sahiptir, ancak eğitim programları her bir sonucun açıkça gerçekleştirilmesini sağlayacak biçimde tasarlanmalıdır. Bu boyutların birbirine bağlı doğası güçlendirmenin geri döndürülmesini engellerken, güçlenmiş bir kadının gelişmesini kolay hale getiremez. Bu da, düşük özsaygı ve bağımlılığın eski kalıplarının kırılması ile toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl işlediğini ve bunun dönüşümü için hangi stratejilerin gerektiğini gerçekçi biçimde anlayacak yeni kişiliklerin inşasını gerektirmektedir.

Okul Sistemi İçinde Güçlendirme

Özellikle Dördüncü Dünya Kadınlar Konferansını (Beijing, 1995) izleyen son yıllarda pek çok hükümet, ilk ve ortaöğretimde kullanılan ders kitaplarının -içerikleri çok az değişiklik içerse de- değişimi ve öğretmenlere toplumsal cinsiyete duyarlı bir eğitim sağlamak için adımlar attı. Eski girişim tipik olarak toplumda kadınlarla erkeklerin daha dengeli temsilinin sağlamaya yönelik bir dil ve görselliğin içeriğe dahil edilmesini içeriyordu. Daha sonraki girişimde ise, öğretmenlerin toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcı davranışlarının, kız ve erkek öğrencilerin sınıf içi etkinliklerini ve kariyer beklentilerini nasıl etkilediğinin farkına varması için uğraşılmaktadır. Eğitim, öğretmenlere sınıf içinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi için pedagojik stratejiler de sağlamaktadır.

Örgün eğitim sistemindeki çoğu müdahale, maalesef yüzeysel ve yoğun bir müfredat sunmaktan oldukça uzaktır. Dikkatli biçimde hazırlanmış pilot projelerde bile, öğretmenlerin eğitiminin genellikle bir öğretim yılı boyunca en çok üç gün olacağı belirtilmiştir (Lazarte and Lanza, 2000; Cortina and Stromquist, 2000). Müfredat değişiklikleri genellikle kadınların ve erkeklerin tarihteki ve günümüzdeki rollerine belirgin referanslar getirmiştir. Eğitimdeki cinsel kalıpyargılar ve cinsiyetçilik ise, genellikle inkar edilmiş ya da çok az ele alınmıştır. Örneğin Arjantin’de Katolik Kilisesi toplumsal cinsiyete duyarlı müfredatın ülkeye tanıtımını etkili bir şekilde engellemiştir (Bonder 1999). Meksika’da Katolik Kilisenin muhafazakâr kesimi okullarda cinsel eğitim verilmesine karşı savaş açmıştır (Bayardo 1996). Peru ve Dominik Cumhuriyeti’nde de benzer müdahaleler meydana gelmiştir. Hiçbir ülke, eğitimin bütün düzeylerinde, kız ve erkek çocukların deneyim düzeylerine ve yaşlarına uygun biçimde toplumsal cinsiyeti tanıtacak içeriği müfredata dahil edememiştir.

Çoğu gelişmekte olan ülkede kızların okullulaşma oranı son derece düşüktür, bu nedenle güçlendirme terimi yalnızca okul sistemine katılma anlamında kullanılmaktadır. Bu düşündürücüdür, çünkü eğitimle ulaşılan deneyim ve bilginin, otomatik olarak kız öğrencileri yeni olasılıkları düşünmeye ve kendi değerlerini belirlemeye hazırladığı varsayılmaktadır. Özellikle geleneksel toplumlarda okul sisteminin yeniden üretim işlevi göz ardı edilmektedir. Toplumsal cinsiyete duyarlı eğitim güçlendirici eğitimle aynı mıdır? Okul sisteminden yararlanma genç kızları güçlendirici bir etki sağlar mı? Evet, ama bu sadece öğrencinin yaşına ve kurumun yapısına uygun, öğrenciyi güçlendirmek için özel önlemler geliştirildiği oranda olabilir.

Asyalı tipik bir hükümet programında, güçlendirici olarak tanımlanan cinsel eğitim programı şöyle betimleniyor:

[program içeriği şunları içerir] karşı cinsle iletişim, hayat arkadaşını seçmek, evlilik hayatı, aile planlaması ve aile içi problemler... Cinsellik ve aile eğitimi öğrencilerin aile için olduğu kadar daha geniş toplum için de iyi birer yurttaş ve üye olarak görev ve rollerini yerine getirmelerini sağlar. Cinsel eğitim boyunca erkek ve kadın öğrenciler karşı cinsle ilişkilerini rollerine uygun biçimde nasıl yerine getireceklerini anlarlar (Singussawin and Ratansing 1999:5).

Yukarıdaki ifadeyi değerlendirirsek, bu cinsel eğitim programı güçlendirmekten tamamen uzak olup, kız ve erkek öğrencilerin halihazırdaki geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini kabul etmeleri için tasarlanmış gibi gözükmektedir.

Diğer programların güçlendirme için daha fazla potansiyele sahip oldukları görülmektedir. Nepal'deki Kız Çocuklarının Eğitime Erişimi (GATE) Projesi, on ile on dört yaşları arasındaki okula hiç gitmemiş ya da okulu bırakmaya zorlanmış kızlara okuma yazma ile sağlık konusunda bilgi ve beceri kazandırmayı hedeflemektedir. Müfredatta sağlık ve temiz su sağlama, yeniden üretim, beslenme, çevresel sağlık, ergenlik psikolojisi, nüfus, sağlık ve güçlendirme konuları bulunmaktadır. Özel olarak 'güçlendirme' kategorisi, kadın ticareti konusunda 'kız çocuklarının farkındalığını yükseltme', kızların okullulaşması, ev içi şiddet, cinsel istismar konularını içermektedir. Bu nedenle GATE projesi müfredatı kızlara toplumsal cinsiyet sorunlarına yönelik eleştirel farkındalık sağlayacak öğeleri içerir. Ayrıca güçlendirmenin içeriğinin kapsamı müfredatın diğer belirsiz içeriğini genişletir ya da bunları birbirine bağlar.

Eğitim aracılığıyla güçlenmeye ulaşmak için bazı kavramlar uygun düzeylerde tanıtılmalıdır. İlk ve ortaöğretime değinildiğinde güçlendirme, kadınların toplumsal potansiyelini sınırlandıran, erkeklik ve kadınlıkla ilgili cinsel kalıpyargılara karşı koyup ve sorgulamayı mümkün kılacak bilgi ve becerileri geliştirmede kızlara (çocuk ve genç) olanak sağlamalıdır. Güçlendirilmiş kızlara, sadece mevcut cinsel kalıpyargılara karşı koymalarını değil, ayrıca öğrencilere toplumsal cinsiyet ayrımının olmadığı toplumlar için alternatif perspektifler sağlayan kurslar verilmelidir. Bu kurslar onlara sadece cinsiyetin anatomik ve psikolojik yönleri ile sonuçlarını değil, cinsel ilişkilerin toplumsal yönlerini de sunmalıdır. Kızların güçlendirilmesini hedefleyen okullar, onların sınıf içi katılımını arttırmalı, erkeklerden korkmamalarını öğretmeli ve kendi düşüncelerini ifade etmelerine olanak vermelidir. Böylece kızlar yaşam seçeneklerini daha eksiksiz şekilde araştırabilir ve kişiliklerini daha iyi yönde geliştirebilirler. Okullardaki güçlendirme eğitimi erkek öğrenciler arasında eril normlar yaratılmasını da azaltabilir. Böylece onların kızlara karşı üstünlük kurma, duyguların paylaşımından sakınma, kendilerini kızların doğasından farklı tutma ve cinsel zaferlerle ilgilenme gibi istekleri en aza indirilecektir. Bu güçlendirme eğitiminde,

önceden de değinildiği gibi, bilgi ve deneyimler aktarılırken kız ve erkek öğrencilerin yaşlarını gözetecek denli duyarlı olunmalıdır. Öğrenciler okul sistemi içinde güçlendirme ile ilgili bilişsel ve psikolojik boyutlar geliştirebilirler. Diğer iki –politik ve ekonomik– boyut, onlar birer yetişkin olana kadar bekleyecektir. Bununla birlikte okul sistemi bu boyutların temelini atmaktadır.

Eğitimin ileriki yıllarında –bazı kızlar üniversiteye girdiğinde – güçlenme olasılıkları daha güçlü olacaktır. Çünkü: (1) üniversitelere erişim çoğu ülkede artmaktadır ve üniversiteler toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları üzerine daha iyi tasarlanmış programlar sunmaktadır. (2) yaş ilerledikçe üniversite öğrencileri daha olgunlaşmakta ve bazıları çevrelerindeki toplumun karmaşık düzenini sorgulayabilmektedir. Kadın çalışmaları programları ABD’de 1972’de, Batı Avrupa’da 1980’lerde ve Doğu Avrupa’da 1990’larda başlamıştır. Latin Amerika bu programları 1980’lerin ortasında başlamıştır. Benzer programlar Asya ve Afrika’da birkaç yıl sonra ortaya çıkmıştır.

Toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları programları, öğrencilerin toplumsal cinsiyetin toplumda nasıl bir işlev gördüğünü daha iyi anlamalarını sağlar. Bu programlar toplumsal cinsiyetin doğası, ulusal kalkınma ve toplumsal değişimi ele alan yeni teorik ve metodolojik yaklaşımlar geliştirmede etkili olmaktadır. Dahası bu programlardan mezun olanların çoğu toplumsal cinsiyet ayrımı yapan kurumlarda kariyerlerini tamamlamışlardır. Çoğu gelişmiş ülkede, kadın çalışmaları programları kadınların eşitliğini hedefleyen devlet mekanizmasına bağlıdır.

Bununla birlikte hala iki zayıf nokta bu programların handikabını oluşturmaktadır. Birincisi programlar üniversite öğrencilerinin çok küçük bir kısmına cazip gelmektedir. Çoğu genç kadın, toplumun tüm katmanlarındaki kadınların yükselişini görüp, böyle bir bilgiye gereksinimlerinin olmayacağını düşünmektedir. Kadın çalışmaları programları rutin akademik programlara nadiren girebildiği için, ek kurslarla programlarını sürdürmekte, bu da daha çok emek gerektirmektedir. Kurum olarak üniversiteler, yeni bir alan olan kadın çalışmalarına fazla bir katkıda bulunmamaktadır. Gerçekten, geçen otuz yıl içinde çoğu üniversitede bu konu çok zayıf bir şekilde kurumlaştırılmıştır. Kadın çalışmaları genellikle

bölüm statüsüne sahip değildir. Bu programların sürdürülmesi tipik bir biçimde öncelikleri ve gereksinimleri belirleyen ilgili bir bölümün sponsorluğuna bağlıdır.

Yetişkin Kadınların Güçlendirilmesi

Yetişkin kadınların güçlendirilmesinden bahsederken, eğitsel faaliyetlerde ve politik taleplerde bulunan kadın hareketini ve de onunla bağlantılı kadınların öncülük ettiği sivil toplum örgütlerinin (STÖ) nasıl işlediğini de incelemek gerekir. Ancak kadınların öncülüğündeki STÖ'lerin tüm işlevleri ve etkileri, akademik alanda henüz yeni dikkat çekmeye başlamıştır (Alvarez 1990; Yudelman 1993). Her ne kadar bu örgütler, işlevlerine (temel gereksinimlerin sağlanmasına, yardım etmekten tutum ve davranışların dönüştürülmesine kadar) ve kapsadıkları coğrafi alana (yerelden ulusal düzeye) bağlı olarak farklılaşsalar da, bunlar toplumsal cinsiyet sorunlarına eklemlenen ve bu konuları harekete geçiren kilit örnekleri sağlarlar. Kadın STÖ'leri Latin Amerika'da ve Hindistan'ın bazı kesimlerinde 1970'lerin başlarından bu yana varlığını sürdürmektedir. Afrika ve Asya'nın diğer bölgelerinde ise, 1980'lerin ortalarında ortaya çıkmışlardır. Kuşkusuz bazı STÖ'ler diğerlerinden daha profesyonel ve siyasi olmaya eğilimlidir. Çoğu kadınların öncülüğündeki STÖ'ler tüm sosyal sınıflara nüfuz edecek konuları sorgulayan, en önemli katılımcılarını düşük gelirli kadınların oluşturduğu ve orta sınıf kadınların öncülük ettiği çok sınıflı hareketlerdir.

Günümüzde bu kadın örgütlerinin güçlendirme çabaları okul sisteminin dışında kalmış kadınlar arasında en üst noktaya ulaşır. Yetişkinler sadece kalıplaşmış düşünceleri (tipik olarak aile, iş ve diğer günlük deneyimlerden türeyen) yansıtmazlar, aynı zamanda bunların yanında yetişkin eğitimi programlarınca sunulan daha az sınırlandırıcı ve daha fazla yaratıcılık gerektiren kurslarla da yeni bilgiler kazanabilirler.

Güçlendirmenin en iyi şekilde kişisel deneyim üzerine düşünmenin ve diyaloga dayalı iletişimin gerçekleştiği yerel düzeydeki küçük ve sadece kadınlardan oluşan gruplarda geliştiği görülmüştür. Moore'a göre "*eylemciler entelektüel gelişimin sağlanması için az ya da çok sınırları belirli bir toplumsal ve kültürel bir alana/ortama gereksinim duyarlar.*" (1978:482). Benzer bir nokta toplumsal cinsiyet farkındalığı geliştiren kadınlar için de söz

konusudur. Öğrenmek için gerekli olan yeni ortamların önemi politik yazında da belirtilmiştir. Selbin bu ortamları, *“bir fırsat arayan insanların, belki de hayatlarında ilk kez kontrolü ele almak için çalıştıkları geçici özerk bölgeler olarak tanımlamaktadır.”* (Hakim Bey’den alıntı 1998:2).

Güçlendirici eğitsel müdahale zorunlu olarak ataerkil ideolojileri sorgulamalıdır. Patel’in Hindistan’da edindiği deneyimlerine göre, güçlendirici örgütlenmeler çalışmak istedikleri jeopolitik bölgede yer almalıdır. Kadınların hem topluca durumlarını gözden geçirip, sorgulamaları için, hem de kişisel ve kolektif özerkliklerini geliştirecek becerileri kazanmaları ve başarımları açısından kendilerine özel, ayrı bir zaman ve alan düzenlemesi gerekmektedir (Patel 1996). Toplumsal cinsiyet konularının tartışılması için alternatif toplumsal alanların/ortamların yaratılması son derece yararlı olmuştur. Söz gelimi Kenya’da kadınların kurduğu örgütler tarafından kadınların zorla evlendirilmeye ve kadın sünnetine karşı direnmeleri için, cinsellikleri üzerindeki erkek kontrolüne karşı gelmeleri için, kadınlara karşı şiddeti protesto etmek için olanaklar sağlanmaktadır. Bu politik duruşun öncüleri toplumsal cinsiyet duyarlılığı, yasal farkındalık ve yurttaşlık programları olmuştur ve bunların hepsi kadınların öncülüğündeki hükümet dışı örgütlerdir ve sadece kadınlardan oluşan gruplar tarafından yürütülmektedir (Nzomo 1994).

Kadınların öncülüğündeki sivil toplum örgütlerinin sağladığı alternatif mekanlarda, çalışma alanları (özel konularda kısa süreli kurslar) sayesinde sistematik öğrenme fırsatları sunulmaktadır. Sözü geçen kurslarda kadınların gelişimi için sunulan son derece gerekli konular şunlardır: toplumsal cinsiyet temelli baskı, yeniden üretim ve sağlık, aile içi şiddet, toplumsal cinsiyet, yasalar ve politikalar. Onlar ayrıca örgütlenme ve harekete geçirme gibi yöntemlerle ya da rol modeli olma, global iletişim ağına katılma, lobi oluşturma, gözlemeleme ve birinin liderliğini izleme ve değerlendirme gibi bir örgüt içinde yapılagelen rutin eylemlerde boy veren informel öğrenme olanakları sağlar. Kadınların profilini yükseltici bir konu olan okuryazarlık çoğunlukla psikolojik güçlendirilmeyle ortaya çıkar. Bununla birlikte özgüven ve aile içindeki özerklik pratiklerinin, sadece kalıpların (nadiren öngörülen düzeylere ulaşır) kodlanması ya da deşifre edilmesini öğrenmekten ibaret olmadığı görülmüştür. Aksine bunun, kadınların okuma yazmayı öğrenme sürecinde, diğerleriyle

problemlerini tartıştıkları ve görüşlerini aktardıkları sınıf içi deneyimlerle daha fazla geliştiği görülmüştür (bu konuyla ilgili daha fazla bilgi için bakınız Stromquist 1997).

Güçlendirme odaklı eğitim programlarının politik içeriğine bir örnek Malezya'daki Kadınların Gelişimi Topluluğu'ndan (WDC) gelmektedir. Bu topluluk güçlendirmeyi “*güçlü olanlarla güçsüz olanlar, sahip olanlarla olmayanlar ve kadınlar ile erkekler arasındaki güç dengesinin değişimi süreci*” olarak tanımlamaktadır. WDC güç kavramını toplumsal, ekonomik ve politik bağlamlarda ideoloji ve kaynakların kontrolü olarak tanımlamaktadır. WDC'nin başlıca yaygın eğitim programları: toplumsal cinsiyet ve feminist analiz, iş yerinde sağlık ve güvenlik, yasaları anlamak ve kullanmak, liderlik ve örgütlenmedir. WDC'ye göre, güçlendirme sadece eleştirel farkındalık geliştirmemeli, aynı zamanda değişim için harekete geçme kabiliyetini de ilerletmelidir. Çalışmalarından anlaşıldığına göre, WDC şöyle sorular ortaya atmıştır : *'Belirli bir strateji ya da müdahaleyi nasıl güçlendireceğimizi belirlemek için hangi kıstası geliştirmeliyiz? Spesifik bir strateji ya da müdahalenin güçlendirilmesi için hangi ölçütü kullanmalıyız? Güçlendirme sürecinde, bilinçlenme ve harekete geçme, somut hedef ve kaynaklara ulaşmaktan daha mı iyidir?'* (Abdullah 1999:3)

Yetişkin Kadınların Güçlendirilmesinde Öğrenme Süreçleri

Yetişkin kadınlar için içsel (psikolojik ve bilişsel) güçlenme, kolektif süreçler (politik, örgütsel ve ekonomik) kadar güçlendirici duygu ve davranışları kazanmayı içerir. Aşağıda böyle bir güçlendirmeyi geliştirecek öğelerden bazıları yer almaktadır.

Kişisel Düzeyde Baskının Farkına Varma

Bireyin kişisel düzeydeki baskının varlığının farkında olması, özel durumlarda ya da süregelen toplumsal sistemde kendini mağdur ya da kurban gibi görmesine neden olur. Bazı gözlemciler kişinin kendisini mağdur olarak görmesinin onu pasifleştirebileceği ya da tam tersinin olacağı konusunda ayrılmaktadırlar. Yenilgiyi kabullenmiş bir davranış sergilemekten çok kişinin mağdur olduğunu öğrenmesi, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri sorgulamanın ilk adımıdır.

Kadınları etkileyen kilit güçlerin ve koşulların karmaşık düzeni, feminist hareketin bilinç yükseltme çabalarıyla keşfedilmişti. Ware bilinç yükseltmeyi, “*grup üyesi kadınların, bir*

yandan bütün kadınların deneyimlediği baskıyı hafifletmek için toplumun nasıl dönüştürüleceğini tartışırken, öte yandan da kendi bireysel yaşamlarını sorgulaması” olarak tanımlamaktadır (1970:109). Bilinç yükseltme kadınların marjinalliklerinin ve bağımlılıklarının farkına varıp meydan okumaları için en çok kullanılan yöntem olmuştur. Bu terim Marksist düşünce ile sol görüşlü feminist akımdan tamamen farklı bir yörüngede gelişmiştir. Kadın hareketinde 1969’ın beri kullanılan bilinçlendirme kavramının kökeni aynı zamanda Amerikan işçilerinin endüstriyel deneyimlerine dayanmaktadır. Paulo Freire’nin bilinçlendirme yönteminin (toplumsal cinsiyet konusunda çok sosyal sınıflara odaklanan diyaloga dayalı grup çalışmaları olarak tanımlanır) kadın hareketi tarafından benimsenmesi daha sonralara denk gelmektedir. ABD’deki kadın bilinç yükseltme gruplarının ilk katılımcılarından olan Ware bu süreci şöyle betimlemektedir. :

T gruplarının geliştirilmiş bir biçimi, endüstriyel psikologlar tarafından promosyon için rekabet eden erkek grupları içinde üretilmiştir. Orijinal T-grubunda erkeklerin kişisel problemleri ‘engellerin kaldırılması’ olarak tanımlanır. Kadın hareketinde bilinç yükseltme süreci, kadınları doğrudan ilgilendiren toplumsal sorunlar gibi temel konularda kadınlara odaklanır. (1970:109)

Bilinç yükseltme çabaları kişisel ve kamusal meselelere ortak yanıtlar bulunmasına hizmet eder. Bilinç yükseltme özne olarak kadınların özerkliğini güçlendirir ve katılımcıların kendi değer ve gereksinimlerine yönelik duyarlılık oluşturur. Bunun sonucunda kadınlar ev ve aile sorumlulukları dışında kendilerini birer özne olarak görürler. Daha açıkçası bilinçlendirme çabaları ile kadınların sadece anne ya da eş olarak değil, birer yurttaş olarak görev ve gereksinimlerinin farkına varmalarını sağlamak hedeflenir. Hükümet dışı örgütlerin güçlendirme çalışmalarında kadınların kendilerini düşünmeleri ve aile baskısından kurtulmaları için yardımcı olma konusunda genel bir zorluk olduğu gözlemlenmiştir.

Esnekliğin Gelişimi

Esneklik kavramı kadınların güçlendirilmesinin arttırılmasıyla çok yakından ilgilidir. Bu kavram, Amerikan eğitim sistemindeki Afro-Amerikan çocukların sayısız baskıyla karşı karşıyayken ve görünüşte aşılamaz zorluklar karşısında ezilmeden, ısrarlı bir biçimde eğitimlerinde başarılı oldukları bağlamlarda ortaya çıkmıştır. Bu kavramın yanlılarından Linda Winfield esnekliği, “kişilerin yaşamlarındaki riskli durumlara verdiği yanıtlar ve

yaşamlarının dönüm noktalarına etki eden değişikliklerden koruyucu mekanizmalar şeklinde” tanımlar (1994:3). O esnekliği ‘üstesinden gelme, ısrar etme, uyarlanma, aleyhine durumlara rağmen uzun erimli başarı’ terimleri ile eş anlamlı olarak da görmektedir.

Üretken Çatışmayı Göze Almak

Güçlendirmenin en önemli özelliği çatışmayla uğraşmayı öğrenmektir. Güçlendirme toplumsal değişmeyi hedeflediğini için çatışma dışarıda ve içerde olmak üzere iki düzeyde ortaya çıkar: kadınların talep ve gereksinimlerini toplumdaki hüküm süren kurumlara ve hane halkına karşı savunurken. Çatışma kavramı eleştirel farkındalık ve toplu hareketleri güçlendirme stratejisi anlamlarında da kullanılmaktadır. Çatışmadan kaçınılmamalıdır, ancak akıllıca kullanılmalıdır. İyi yönetilen çatışmada başarı yeteneği gelişir, kadınlara kendi haklarını kararlı ve duygularını kontrol edebilecekleri şekilde savunma imkanı sağlar.

Birkaç Latin Amerika ülkesinde, Şili’deki Katolik Kilisesinin şiddetle karşı çıkmasına rağmen, kadın hareketinin doğum kontrolü, yasal terapötik kürtaj ve boşanma hakkı talebi büyük yankı uyandırmıştır (Dandavati 1996). Gerçekten bu haklarla ilgili şiddetli çatışmalara rağmen ısrarcı talepleri ve yasaklara karşı durmaları kadınların güçlenmesinin bir yansımasıdır.

Kadınlar Arasındaki Rekabet Sorunu

Güçlendirmenin ana amacı, kadınlar arasında toplumsal cinsiyet dayanışmasının yaratılmasıdır. Çeşitli güdüler kadınları bir arada tutarken, grup halindeki kadınlarda ya birbirlerine karşı bir güvensizlik vardır ya da kişisel çekişmelerle uğraşmaktadırlar. Bu çekişme kendi başına, kadınların bir yandan erkekleri üstün olarak görmelerinin, diğer yandan da kendi açtıkları küçük sosyo-politik alanda kendilerini erkeklerden alta ve birbirlerinin rakibi olarak görmelerine neden olan cinsiyete dayalı toplumsallaşmanın bir ürünüdür. Kadın liderlerin becerilerini geliştirmek için sistematik çabalarda bulunan eğitimcilere göre, güçlendirme stratejilerinin gelişimindeki en dirençli engellerden biri de, kadınlar arasındaki rekabettir. Böyle durumlarda kadın liderler itibarsızlaştırmaya başvururlar, hatta diğer kadın liderlerin kamusal statülere ya da milletvekilliği gibi makamlara ulaşmalarını engelleyecek şiddetli çatışmalar yaratırlar. Kadın liderler arasında

daha iyi beceriler geliştirmek için bir şili’li araştırmacı tarafından yapılan deneyde rekabetin, müfredata bile girdiği ve lider durumdaki diğer kadınlara karşı daha bilinçli olmayı öğrettiği ve ‘kadınlarla çalışmaktansa, güçlü erkeklerle anlaşmanın daha etkili olacağı’ düşüncesindeki ısrarcılığın farkına varılmasını sağladığı göz önüne serilmiştir. Sonuç olarak kadın liderler diğer kadınlarla daha iyi anlaşabilmeyi öğrenmişlerdir (Valdes, 2000).

Politik Düşünmeye Angaje Olmak

Kadınların güçlendirilmesi sadece erkeklerin yararına işleyen iktidar yapılarının çözülmesi anlamına gelir. İktidarın diziliminde somut değişiklikler yapmak için kadınlar taktik ve stratejik düşünmeyi, resmi politik süreçlerin nasıl işlediğini ve başarılı olma ve izleme becerileri geliştirmeyi öğrenmelerinin çok gerekli olduğunu anlamışlardır. Bu politik beceriler geçmişteki olayların tartışılmasıyla ve çeşitli benzetim alıştırmalarıyla öğrenilebilmektedir. Ayrıca en etkili öğrenme değişim ve eylem için örgütlenmiş belirli gruplarda ortaya çıkmaktadır. Bu aşağıda görüldüğü gibi kadınların öncülüğündeki sivil toplum örgütlerinde de söz konusudur.

Güçlendirici Bilgi Türleri

Toplumsal cinsiyet, politika ve ideoloji hakkındaki yeni ve kesin bilgiler güçlendirmenin yaratılmasında en gerekli materyallerdir. Ancak her güçlendirme projesi gerçek güçlendirme bilgisini bizlere sunamamaktadır. Özellikle düşük gelirli kadınlara verilen kurslardaki tipik konulara örnek olarak tarımsal beceriler, üretim becerileri, aile planlaması ve okuma yazma dersleri verilebilir. Hükümet destekli programlara göz atan birisi, her zaman aile sağlığı, aile beslenmesi ve dikiş nakışla ilgili toplumsal iyileştirmeler sağlayan dersler bulabilmektedir.

Özellikle Afrika ülkelerindeki bu programlar, reformist, kalkınmacı ve muhafazakâr olmaya eğilimlidirler (Ityavyar ve Obiajunwa,1992). Eğer konuların içeriği ataerkillik, cinsellik, sömürgecilik ve iktidar gibi dinamiklerle bağlantısız biçimde verilirse, yeni bilgiler güçlendirmeyi zorlaştıracaktır. Kadınların koşullara ve asimetric şekilde cinsiyetlendirilmiş iktidara karşı durma ihtiyacına yönelik bilginin içeriğe yerleştirilmesi de başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Genelde güçlendirme, sağlık, çalışma, yasalar, politika, cinsel taciz ve

tecavüz gibi konulardaki bilgiler yoluyla gelişebilmektedir. Ayrıca bu eğitimde katılımcılara sınıf çalışmaları ve tartışmalarıyla kişisel ile toplumsal ve politik olan arasında bağ kurmalarına yardım edebilecek yeterliliğe sahip kolaylaştırıcılar gerekmektedir.

İnsan hakları alanında kadınlar, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin (UDHR) ve Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW) bilgilerinden yararlanarak güçlendirilmektedir. Mevzuatın uygulanması sınırlı da olsa, her zaman daha iyi sonuçlar vermektedir. Bu yüzden yasaların içeriği eylem alanları yaratır, uygulamaları ilerletir ve en son olarak da adalet temelli kalkınma için doğru yaklaşımların yerleşmesine yardım eder.

Liderlik Eğitimi

Güçlendirme bazı yönlerinden dolayı liderlik eğitimiyle çok yakından ilişkilidir. Bu Şili'deki kadın liderlerin eğitimine yönelik bir programda çok iyi görülmektedir. Eğitim programında, bu kadınlar için destekleyici bir iletişim ağı kurmaya, liderlik stillerinin çeşitliliğini arttırmaya ve en önemlisi cinsiyete dayalı toplumsallaşma sonucunda kadınlardaki abartılı kalıp-yargısal kimlik duygusunu yok etmeye odaklanılmıştır (Valdes 2000). Kadınlar bu programlarda, kendi bireyselliklerini kabul etmeleri için ya da programda ifade edildiği gibi, kişilerin kimliğini kazandığı topluluk bağından ya da topluluktan kendilerini ayırt edebilecekleri 'bireyselleşme' kapasitelerini geliştirmeleri ve tekil benlik algısı geliştirme becerileri kazanmaları için eğitilmektedirler. Bu bireyselleşme, öneri sunma, ortak gereksinim ve kimlikleri tanıma, rekabet ve isteklerle yüzleşme, çözümler sunma, sorgulama ve eleştirel bir toplumsal cinsiyet bakış açısı kazanma becerilerinin edinilmesiyle gelişir. Bu yetiştirme programı kişinin isteklerinin farkına varma kapasitesinin genişlemesini, çatışmaya neden olan farklı durum ve bakış açılarını anlama ile müzakere ve sorun çözme becerilerini geliştirmektedir. Bu liderlik programının esas özelliği, kadınların kişisel sorunları ve güçlükleri ile ulusal düzeyde varolan sorunlar arasındaki bağı açıklama girişiminde bulunmasıdır (Valdes 2000).

Yenilikçi Pedagojiler

Öğretim yöntemi (ne öğrenilmelidir) ile düzenleyici yöntemin (yeni bilginin öğrenildiği bağlam) arasında ayırım yapma konusunda Zuniga (1999) çoğu yetişkin eğitim programlarının spesifik bilgi, beceri ve davranışların aktarımını hedefleyerek katı bir düzenleyici program kullandığını savunmaktadır. Ayrıca öğretmenler ile katılımcılar arasında arkadaşça toplumsal iletişimin işlediği, esnek bir etkileşimin sürdüğü daha gevşek bir düzenleyici yöntem de kullanılmaktadır. Bu tür düzenleyici yöntemde, grupça öğrenme ve ortaklaşa çalışma dinamiğinin kullanılmasına daha çok odaklanılmıştır. Zuniga'nın işaret ettiği müfredatın içeriğindeki katı yönlere rağmen, gevşek yaklaşımlara izin veren yetişkin eğitim programları, bu nedenle kadın katılımcılar için çekici gelmektedir.

Birkaç yenilikçi öğretim yöntemi kadınlar için yetişkin eğitim programlarında denenmiştir. Bunlarda şarkılar, benzetim çalışmaları, oyunlar, rol yapma ve popüler tiyatro kullanılmaktadır. Birkaç yıldır devam eden Filipin programında, sınıf içinde güçlendirme yöntemlerinin uygulanmasında şu üç düzey belirlenmiştir: (1) Kadın bakış açısıyla çalışma ve toplumsal gerçekliği düzenleme, (2) sunulan bilgiyi sorgulama ve (3) yeni öğrendikleriyle pratik bilgilerini bağdaştırma. Bu üç düzey, şu temel öğretim stratejileriyle işlenmektedir: hikaye anlatma (ormanı ve ayrıca ağaçları, dalları ve yaprakları nasıl öğreneceğini kadınlara anlatan); polemiklerden öğrenme (sınıf içi sürekli tartışmanın gelişimi); ve sık sık geri bildirim akışının sağlanması (de Vela 1999).

İnformal Öğrenmenin Katkıları

Kadınların öncülüğündeki STÖ'ler informal öğrenme aracılığıyla güçlendirmenin politik boyutunu geliştirmişlerdir. Daha önce belirtildiği gibi, bu tip bilgi ve beceriler, tehditkar olmayan fiziksel ve toplumsal ortamlarda kadınlar arasındaki etkileşim içinde daha iyi öğrenilmektedir. Formel eğitim düzeyleri düşük, ekonomik sorunları olan kadınların harekete geçme konusunda en temel sorunları, düzgün konuşma konusundaki yetersizlik algılarıdır. Bu durum özellikle kendilerini ifade etmekten korkan yerli kadınlar için geçerlidir. Kadınların görüş ve fikirlerini söyleyebilme güvenini geliştiren ortamların olumlu etkileri azımsanmamalıdır.

Şu çok açıktır, kadınlar eğer politik bir güç olacaklarsa örgütlenmelidirler ve bu politik gücü geliştireceklerse de harekete geçmelidirler. Aşağıda örgütlenme ve harekete geçmenin özelliklerine ve güçlendirmenin bu iki süreci de aynı anda nasıl geliştirileceğine değinilmektedir.

Örgütlenme

Kadınlar taban gruplarına, özellikle STÖ'lere katılarak, ortak deneyim ve koşullarını tanımlar ve sonuç olarak da ortak kimliklerini geliştirebilirler. Oxhorn'un gözlemlerine göre (1998:7) "*ortak kimlikler, kendini örgütleyebilme yeteneği ve hatta ortak mücadele tarihi bile, dezavantajlı gruplara statükoyu sorgulama olanağı sağlayan bir güç kaynağıdır.*" Örgütlenme üzerinde uzlaşılan talepler bağlamında sistematik ve düzenli biçimde bazı yapısal biçimler ve süreçlerin benimsenmesini gerektirir. Bu, liderler ve izleyenler arasında bir ortaklık yaratmak, bir şeyler tasarlamak için yöntemler bulmak ve başarılı işler için finans ve bilgi kaynakları sağlamak anlamına gelmektedir.

Örgütlü olmak, kadınların kendi gündemleri üzerinde özerk biçimde hareket edebilecek kadar güçlü hissetmelerini gerektirir. Örgütlenme ve grup olarak hareket etme sürecinde güçlenme duygusu çok daha fazla artacaktır. Yerel düzeydeki örgütlerde hane halkı ve toplumla bağ kuran amaçlar belirlemek gerekir, ancak kadınlar kendi yerelinin de ötesinde devletle etkileşim kurma kapasitelerini arttırmak için örgütlenmeyi öğrenmektedirler. Kadın gruplarının örgütlenmesi yeni sorunlarla yüzleşmekte, özellikle siyasi partiler ve sivil toplumla kurulan yeni ilişkilerde yeni toplumsal deneyimlere gereksinim duyulmaktadır. Bunlara ek olarak günümüzde kadınlar ekonomik ve teknik yönleriyle küreselleşme olgusuyla başetmek zorunda kalmaktadır (Bakınız Youngs, Gardiner, Barber and Smith).

Harekete Geçme

Bilinçli bir insan ilk önce ortak bir kimlik geliştirmek için bazı grupların parçası olmalıdır. Çünkü ortak kimlik duygusu geliştirme kadınların harekete geçmesini de sağlamaktadır. Latin Amerika'da toprakların yeniden dağıtımı için mücadele eden birkaç toplumsal hareketin başarısı analiz edildiğinde, aralarındaki tek ortaklığın bağımsız ve sürekli eylem

olduğu gözlemlenmiştir Grindle (1996). Bu, kuşkusuz sadece kişisel haklar için mücadele ile yetinmeyip, toplumsal değişmeyi de hedefleyen kadın gruplarına daha fazla gereklidir.

Ortak mücadele aracılığıyla kolektif kimlikler oluşturulmuş ve bunlar yeni bir politik güç olarak gelişmiştir. Bu gerçekten önemlidir, çünkü kadınlar eşitlik ve toplumsal cinsiyet haklarını kazanmak için çoğunlukla fiziksel mücadeleye girmeyeceklerdir. Politik kadın hareketlerinin çoğu geleneksel olmayan kadın rolleri üzerine temellenmiştir, ancak politik faaliyet devam ederken dönüşüm çeşitli düzeylere yayılmaktadır. Kadınların gerçekleştirdiği hareketlilik, temel komşuluk hizmetleri talebiyle başlamış, daha sonra yurttaşlık haklarının yeniden tanımlanmasıyla yeni bir içerik kazanmıştır. Toplumsal taleplerin daha karmaşık ve geniş örnekleri Brezilya'daki anneler kulüpleri, Hindistan'daki komşu grupları ve Peru'daki topluluk mutfakları ile başlayan grupların çalışmalarında gözlemlenmektedir. Kadınlar STÖ'lerin sağladığı örgütlenme ve harekete geçme deneyimleri aracılığıyla kişisel ve kolektif güçlenme duygusuna ulaşabilmektedir.

Harekete geçme talepler için politik gündem yaratmak kadar bu gündemin uygulanması anlamına da gelmektedir. Kişinin diğerlerini etkileme yeteneğine inanması gerekir. Harekete geçme davranışı kadınlar için varolan becerilerini geliştirme ve yeni beceriler keşfetme fırsatı yaratır. Winfield'in gözlemlerine göre, (1994:3) "*öz yeterlilik ve öz saygı olumlu toplumsal etkileşimlerle ve görevlerin başarıyla tamamlanmasıyla öğrenilmektedir*". Kadınların harekete geçmeden politik bir güç geliştiremeyecekleri ve bunun ittifakları da içerdiği çok iyi anlaşılmıştır. Aynı zamanda feminist eylem için daha geniş grup içindeki küçük inisiyatiflerin geliştirilmesi, tam bir uzlaşma olmayan konular da dahil olmak üzere kadınların siyasi gündeminin yayılmasını sağlamıştır. Cinsel yönelime öncelik verilmesi ve devlet ya da uluslararası kalkınma ajanslarından gelen destekle kadın hareketinin bağımsız çalışmayı sürdürmesi bunun iyi örnekleridir.

Güçlendirmenin Bilişsel ve Ekonomik Boyutlarının Birleştirilmesi

Çoğu yetişkin kadın mali yönden ailelerine ve erkeklere bağımlı olduğundan bu grubun güçlendirilmesi için ekonomik bileşene gereksinim duyulmaktadır. Bu yüzden kadınlar için

yapılan yetişkin eğitimi programlarının çoğu istihdama dönük beceriler, yönetsel beceriler ya da mikro kredi elde etme becerileriyle özgürleştirici toplumsal cinsiyet bilgisinin bir bileşiminden oluşmaktadır. Bu programlar katılımcıların psikolojik ve ekonomik güçlenme düzeylerinin son derece yüksek olduğunu göstermektedir.

Latin Amerika'daki yoksul kadınları hedef alan yetişkin eğitimi deneyimlerinden çıkan sonuçların gösterdiği gibi, bu programların hem maddi hem de öznel boyutta son derece başarılı olduğu görülmektedir. Hane halkının ekonomik kaynaklarının artmasının, hem kadınların ve ailelerinin yaşam kalitesini artırdığı, hem de kadınların öz-saygısını büyüttüğü açıkça görülmektedir (Ruiz Bravo 1992). Bu kadınlara maddi kaynaklara (kredi ve yiyecek) ek olarak sembolik ve bilişsel kaynakların da (eğitim, bilgilendirme, yetiştirme gibi) sağlanması anlamına gelmektedir.

Filipinler'de Kadın Girişimciliğini Geliştirme (WED) projesi, güçlendirmeyi "bireylerin, kaynaklara erişim ve kontrolünü kazanması, bu kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve kendi çabalarıyla arttırdıkları kardan yararlanmalarını sağlayan süreç" olarak tanımlamaktadır." (Lim 1999:4). WED projesi girişimciliği geliştirme, katılımcıların üretkenlik, gelir ve yönetim kapasitelerini artırma ve işlevsel okuma yazma/yetişkin eğitimi vasıtasıyla sağlık ve beslenme alışkanlıklarını geliştirme ve ilerletme amaçlarını taşımaktadır (Lim 1999:6). Projenin okuma yazma bölümleri kadınlara, baskıcı koşulların bir sonucu olan içinde buldukları istenmeyen durumların farkına varmaları için olanak sağlamaktadır (1999:7). WED'deki güçlendirmenin bilişsel yönü girişimcilik, kredi, piyasa ve teknik yardım konuları yanında projenin küçük bir bileşenini oluşturmaktadır.

Güçlendirmenin ekonomik boyutunun nasıl uygulandığını gösteren iki örnek, Nepal'deki Kadınların Ekonomik Yönden Güçlendirilmesi ve Okuryazarlık Projesi'nden (WEEL) gelmektedir. Kadınların gelirlerini arttırmak için katıldığı bu projeler, yatırım ve kredi konularını içeren yetiştirme ile okuma ve yazma eğitimini birleştirmektedir. Proje üretim için beceri sağlamaktan çok, pazarlama becerisi, üretim fizibilitesi, yönetim ve muhasebe becerileri vermeyi hedefliyor. Diğer bir örnek de kadınlara yeniden üretim sağlığı, kolektif örgütlenme ve liderlik, üretim ve pazarlama becerileri ile mikro finansal hizmetleri (50-100

dolar arası borcu olan bireyleri kapsar) içeren kursları sağlayan Bolivya'daki Pro Mujer'den gelmektedir. Projenin kendi değerlendirmesine göre, bu programdaki kadınların yüzde 64'ü toplumda liderlik konumuna gelmiş ve yüzde 67' sinin de gelirleri artmış bulunmaktadır.

Kurumsal Gelişim ve Destek

Kadınların edindikleri güçlendirme becerileri onlara daha etkili toplumsal hareketler yaratma olasılığı sağlamaktadır. Bunlar da daha çok kadının güçlenmesini desteklemektedir. Toplumsal hareketler kendiliğinden iki cephede işlemektedir. Dandavati'ye göre, toplumsal hareketler kendi özerkliklerini sağlamak, dahası politik aktörler olmak ve politik parti ve devletle çalışmak için mücadele eder. Çağdaş kadın hareketi aktif olduğu yıllarda, pek çok kurumun desteğini aldı, bunların çoğu da hükümet dışı sektördeydi. Latin Amerika bağlamında, bölgede halk eğitimi (popular education) alanında faaliyet gösteren STÖ'lerin şemsiye örgütü olan Latin Amerika Yetişkin Eğitimi Konseyi (CEEAL) kadınların eğitimine önemli bir destek vermektedir. 1980'lerde kadın STÖ'leri, karma (kadınları ve erkekleri içeren) STÖ'lerin toplumsal cinsiyet perspektifi olmadığından şikayetçi oluyordu. 1990'dan beri bu eleştirilerin bir sonucu olarak CEEAL kendi örgütlenmesini şu üç yönde değiştirmiştir: programlarında toplumsal cinsiyet perspektifi oluşturmak, toplumsal hareketlere duyarlılığı daha fazla geliştirmek ve daha sistematik toplumsal cinsiyet araştırmaları yapmak.

1980'lerin başlarından bu yana CEEAL içinde mali ve karar alma özerkliğine sahip bir grup kadın, Kadınların Eğitim Ağı'nı (REPEM) yürütmektedir. Toplumsal cinsiyet ve eğitim üzerine çalışan yaklaşık 180 STÖ'nün dahil olduğu REPEM ağı, kadınların yetişkin eğitimini savunmada dünya liderliğini üstlenmek için bölgesel bir iletişim ve bilgilendirme ağının kurulmasıyla hızla büyümektedir. 1996'da Almanya Hamburg'daki Beşinci Dünya Yetişkin Eğitimi Konferansı'nda alınan kararlarda bunun kilit rolü açıkça görülmüştür. Konferansın Eylem Planı kadınların güçlendirilmesinde eğitimin önemini kabul etmiştir ve hükümetlere yetişkin eğitimi sürecinde kadın STÖ'lerinin rolünü destekleme çağrısında bulunmuştur. Günümüzde REPEM, Hamburg anlaşmasının hayata geçirilmesini sağlamak için bölgedeki hükümetleri izlemekte ve lobi faaliyeti sürdürmektedir. Ayrıca REPEM'in çalışması, kadın STÖ'lerinin çoklu örgütlenme ve eylem çabalarıyla örgütlenen atölyelere

katılımının güçlendirici beceriler kazanma bakımından ne denli üretken olduğunu göstermiştir. Geçen on yıl içinde Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Asya ve Afrika'daki kadınlara yönelik yetişkin eğitimi programları için toplumsal cinsiyete duyarlı materyalin sağlanmasını desteklemiştir. Bu çabalar klişeleşmiş toplumsal cinsiyet imajının yıkılması ve bunların ev işlerini yapan erkekler ve profesyonel rollerdeki ya da tüccar ve çiftçi kadınlar olarak yer değiştirmesini içermektedir. Bu, Afrika' da küçük hikayeler içeren kitapçıkların oluşmasına yol göstermiştir:

Bu hikayeler Afrika'da yaşayan insanların anlayabileceği dildedir. Okuyabilmeleri için zor ve karmaşık teknik terimler kullanılmamıştır. Metinler anekdotlar, bölgesel mizah ve deyimlerle bezenmiştir. Daha da önemlisi bu kitapçıklar genç kadınlar ve erkeklerin içinde buldukları koşulları eleştirmelerine yardımcı olur. Aslında bu kitapçıklar hazır yanıtlar sunmamaktadır. Asıl olarak düşünce ve fikirleri kışkırtarak, insanlara kendi gerçeklikleri ile ilgili konuları keşfetmelerine yardım edecek seçenekleri sunarlar (Aksornkool, 1999).

Ayrıca kadınların durumunu iyileştirmek için hükümetler tarafından yapılan girişimlerin çoğu, 'kültürel olarak kabul edilebilir' stratejilerin kullanımını gerektirmektedir. Bu bir düzeyde mantıklı gelmektedir, ancak diğer yandan tamamen çelişkilidir. Çoğunlukla çok zor karşı çıkılabilen ataerkil ideolojilerin ya da çalışma yaşamındaki cinsiyetçi işbölümünün ılımlı şekilde sunumunu içerirler ve rekabetten sakınmayı somut olarak anlatırlar. Toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki değişimler, kültürel norm, değer ve pratiklerde değişiklikler yapmayı gerektirmektedir. Güçlendirme dönüştürülmesi gereken kültürel yönlerin belirlenmesine ve bu dönüşümün başarılması için gerekli stratejilere yol gösterirken, görünüşte modern ve demokratik olan ülkeler potansiyel olarak yıkıcı toplumsal değişimleri göze almaktan kaçınsa da, çoğu yeni olan dönüştürücü girişimler ve konular bazı hükümet programlarına girmiştir.

Sonuç

Eleştirel anlayış, özsaygı ve özgüven duygusunun artması gibi öznel değişimler daha iddialı, güçlü kişiliklerin gelişiminde çok önemli bir rol oynamaktadır. Güçlendirmenin bilişsel ve psikolojik boyutlarına ulaşmak için, okul sistemindeki genç kadınlara toplumsal cinsiyete duyarlı materyaller ve öğretmenlerin sağlanması ve yetişkin eğitimi etkinliklerinde yetişkin

kadınların çeşitli atölyelere katılması gerekmektedir. Bu nedenlerle önemli bilgi ve beceriler, kadınlar arasında yeni kimlikler ve özerk öznelerin oluşturulmasıyla, hatta yeni bir demokratik kültürün geliştirilmesiyle kazanılabilmektedir.

Örgün eğitim kızların güçlendirilmesine yardımcı olabilir, ancak onların verili yaşları göz önüne alındığında ve öğrenme sürecinde rol oynayan kurumsal parametreler içinde ‘yararlı bilgi’ olarak tanımlanan güçlendirme kavramı farklı bir biçim almaktadır. Maalesef çoğu ülkede, okullarda toplumsal cinsiyet perspektifiyle kızları güçlendirmek için gayet az sistematik eğitim verilmektedir.

Bu arada kadın sivil toplum örgütleri öncelikle gelişmekte olan ülkelerde, kadınları güçlendirmenin tüm boyutlarını, yani bilişsel ve psikolojik boyutlarının yanı sıra ekonomik ve politik boyutlarını da anlayabilmelerine olanak sağlamaktadır. Yetişkin eğitimi programları, her zaman güçlendirmenin eksiksiz gelişimi için en iyi şekilde harmanlanmış deneyimleri sağlayamasa da, oluşturdukları toplumsal ortamlar, geliştirdikleri etkinlikler, katılımcıların hoşlanacağı yeni bilgi ve esnek katılım biçimleri yaratarak, kadınların bireyler ve gruplar olarak güçlendirilmesine son derece katkıda bulunmuşlardır.

Sosyal refahı sağlamaktan çok piyasada birbiriyle rekabet içindeki küreselleşme güçleri, kadınları ya da diğer dezavantajlı durumda bulunan grupları güçlendirme girişiminde bulunan hükümetlere engel teşkil edebilmektedir. Elde kalan diğer seçenekler ne çok sayıdadır ne de çok iyi durumdadır. Bu noktada güçlendirme çalışmaları, ümit ederek, ısrar ederek ve kendine güvenerek ortaya çıkacaktır.

Kaynaklar

Abdullah, Maria Chin (1999) 'The women's development collective', paper presented at the International Seminar on Literacy for Women's Empowerment in the 21st Century, 10-14 December, Bangkok: UNESCO.

Aksornkool, Namtip (1999) Personal communication, 10 December, UNESCO.

Alvarez, Sonia (1990) *Engendering Democracy in Brazil- Women's Movements in Transition Politics*, Princeton: Princeton University Press.

Bayardo, Barbara (1996) 'Sex and the curriculum in Mexico and the United States: A heavy burden in ignorance', in Nelly P. Stromquist (ed.) *Gender Dimensions in Education in Latin America*, Washington, DC: Organization of American States, pp. 157—86.

- Bonder, Gloria (1999) 'La equidad de genero en las politicas educativas: La necesidad de una mirada reflexiva sobre premisas, experiencias y metas', Mimeo.
- Centro de Estudios e Investigacion sobre el Maltrato a la Mujer Ecuatoriana (CEIMME) (1995) *Mujer Indigenay Participacwn Politico*, Quito: CEIMME.
- Cortina, Regina and Nelly P. Stromquist (eds) (2000) *Distant Alliances: Promoting Education for Girls and Women in Latin America*, New York: RoutledgeFalmer. Dandavati, Annie (1996) *The Women's Movement and the Transition to Democracy in Chile*, New-York: Peter Lang,
- de Vela, Tesa (1999) 'Empowerment in the Philippines', paper presented at the International Seminar on Literacy for Women's Empowerment in the 21st Century, 10-14 December, Bangkok: UNESCO.
- DuPlessis, Rachel and Ann Snitow (eds) (1998) *The Feminist Memoir Project. Voices from Women's Liberation*, New York: Three Rivers Press.
- Grindle, Merilee (1996) *State and County side Development Policy and Agrarian Politics in Latin America*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Ityayyar, D.A. and S. N. Obiaj.unwa (1992) *The State and Women in Nigeria*, Jos, Nigeria: Jos University Press.
- Lazarte, Cecilia and Martha Lanza (2000) 'La equidad de genero en las politicas educativas Bolivianas: Experiencias y desafios', in R. Cortina and N.P. Stromquist (eds) *Distant Alliances*, New York: RoutledgeFalmer.
- Lim, Myrna (1999) 'The empowering dimensions of literacy: A Philippine NGO experience', paper presented at the International Seminar on Literacy for Women's Empowerment in the 21st Century, 10-14 December. Bangkok: UNESCO.
- Moore Jr. Barrington (1978) *Injustice: The Social Bases of Obedience and Revolt*, White Plains: M.E. Sharpe.
- Nzomo, Maria (1994) 'Empowering women for democratic change in Kenya: Which way forward?', in *Empowerment of Women in the Process of Democratization. Experiences of Kenya, Uganda, and Tanzania*, Dar es Salaam: Friedrich Ebert Stiftung.
- Oxhorn, Philip (1998) 'Social inequality, civil society, and the limits of citizenship in Latin America', paper presented at the annual meeting of the Latin American Studies Association, 24-6 September, Chicago.
- Patel, Sheela (1996) 'From a seed to a tree: Building community organization in India's cities', in Shirley Walters and Linzi Manicomm (eds) *Gender in Popular Education. Methods for Empowerment*, London: Zed Books, pp. 87-101.
- Pro Mujer (c. 1999) *Programas para la mujer*, brochure, La Paz: Pro Mujer.
- Ruiz Bravo, Patricia (1992) *Genero. educacion y desarrollo*, Santiago: UNESCO/OREALC.
- Selbin, Eric (1998) 'Social justice in Latin America. Dilemmas of democracy and revolution', paper presented at the annual meeting of the Latin American Studies Association, 24—5 September, Chicago.
- Shrestha, Chij (1999) 'Linking non-formal education to development. Women's Economic Empowerment and Literacy (WEEL) Program', paper presented at the International Seminar on Literacy for Women's Empowerment in the 21st Century, 10-14 December, Bangkok: UNESCO.
- Singussawin, Oumboon and Koontolrat Ratansing (1999) *Country Report on Women Education in Thailand*, Bangkok: Department of Curriculum and Instructional Development, Ministry of Education, Mimeo. Stromquist, Nelly (1997) *Literacy for Citizenship. Gender and Grassroots Dynamics in Brazil*, Albany: State University of New York Press.

Stromquist, Nelly (1997) *Literacy for Citizenship. Gender and Grassroots Dynamics in Brazil*, Albany: State University of New York Press.

---- (1995) 'The theoretical and practical bases for empowerment', in Carolyn Mecler- Anonuevo (ed.) *Women, Education, and Empowerment: Paths towards Autonomy*, Hamburg: UNESCO Institute for Education.

Valdes, Alejandra (2000) 'Formacion de liderazgos: Transformaciones y transgresiones', in R. Cortina and N. P. Stromquist (eds) *Distant Alliances*, New York: RoutledgeFalmer.

Ware, Cestelle (1970) *Woman Power. The Movement for Women's Liberation*, New York: Tower Publications.

Winfield, Linda (1994) *Developing Resilience in Urban Youth*, Urban Monograph Series, Oak Brook, IL: North Central Regional Educational Laboratory.

World Education (c. 1999) *Girls' Access to Education (GATE) in Nepal: Reaching Adolescents with Literacy, Health Knowledge and Skills*, Boston and Kathmandu: World Education.

Yudelman, Sally (1993) *Hopeful Openings*, Arlington, VA: Fundacion Interamericana.

Zuniga, Miry an (1999) 'From development as a social motherhood project to development as a prospective for new gender relations in the coming century: Some thoughts from the experience of the women from El Tambo, Colombia', paper presented at the International Seminar on Literacy for Women's Empowerment in the 21st Century, 10-14 December, Bangkok: UNESCO.